Tsehlyns'kyi, M.
Ivan Franko

Федерація Українців в Злучених Державах.

М. ЦЕГЛИНСЬКИЙ

ІВАН ФРАНКО

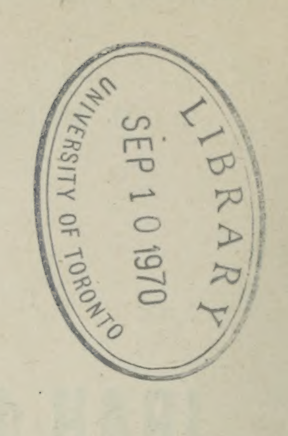
Ню Йорк - New York
1918
Наклад Товариства ім. Івана Франка в Сейлем

Федерація Українців в Злучених Державах.

М. ЦЕГЛИНСЬКИЙ

ІВАН ФРАНКО

Ню Йорк - New York
1918
Наклад Товариства ім. Івана Франка в Сейлем

LIBRARY
SEP 10 1970
UNIVERSITY OF TORONTO

Виряжаючи в світ Івана Франка не дала йому доля ні панського роду, ні богацтва, ні власти над людьми. В тяжкий час і в глухій стороні, в 1856 році, в галицькім селі Нагуєвичах, в родині селянина коваля вродилася та мужицька дитина, що мала вирости на великого поета, учителя і провідника українського народа. І одинокий ясний спогад, котрий лишило йому за собою його многострадальне житє, то був спогад скільки дитячих літ прожитих на селі.

Та вже малим хлопцем, в народній школі, він стрінувся з кривдою. Бачив як учителі, самі невчені і грубі, поблажають богацьким дітям і знущаються над бідними, як за бідність, за мужицьке обличе і звичай насміхаються і зневажають. Казав Франко, що вже з тої василіянської школи в містечку Дрогобичи він виніс ненависть до кривди, до гніту чоловіка над чоловіком. Ту ненависть, котру зберіг до кінця, котра заставляла його весь вік заступатися за всіх кого зневажають і кривдять, на панськім лані чи в фабриці, в арешті, на улиці чи в сімї.

Школу і гімназію пройшов першим учеником і вже в гімназії почав писати поезії і оповідання, перекладати старинних і західних писменників і зачитуватись книжками. І від першої знакомости з книжкою він, як недужий свіжим воздухом, захопився бажаннєм пізнати собі все людське житє і знанє. Шукаючи шляхів минулого і виходу для теперішного, Франко весь вік зостався вірним науці і книгам, поки смерть не перегорнула послідного листка перед його втомленими очима і не витронула пера з холодних рук.

З школи вертався літом до дому, пас худобу і помагав в польових роботах. Та на своє село вже дивився роскритими очима. Бачив сільських дітей малолітків, з дитинства обнятих тою трівожною журбою за кусок хліба, котра їх не покидає аж до могили.Бачив змарнілі лиця, зчорнілі руки і людські уми безпросвітні, безпорадні і безпомічні перед ворогами з усіх боків.

Хоч як тяжко і гірко приходилося Франкови в житю, та проте його, говорив, все дрожю проймала думка, що якби не случай, якби не те що його батько був трохи більше тямучий і не зовсім бідний мужик і післав сина учитися, то він лишивбися на селі, в тій тьмі і безпросвітности сільського житя, котрої його ясний розум боявся більш ніж сільської бідности і тяжкої праці. І в самій ранній мо-

лодости в нього зродилося непереможне почутє народного обовязку, обовязку помочі тій селянській масі, з котрої він вийшов. Хто случайно вискочив на беріг, той має обовязок подати помічну руку братам потапаючим в тім морі нужди і тьми, що розлилося по рідних селах.

Скарби знаня і освіти назбирані в наших головах ми повинні вважати довгом затягненим від наших простих неосвічених братів, котрий ми обовязані з лихвою їм сплатити. Памятаючи те, ми будем нашу працю вважати тільки нашим обовязком, котрий не сповнити булоби тяжкою провиною рівною тій, як колиб ми обдерли бідних і обїли голодних. Так писав Франко в девятнацятім році свого житя, коли прийшов вчитися далі в університет, та не на те щоб вивчитися на урядника, адвоката чи попа, а щоб платити довг свому народови.

Двацятьпять літ пізнійше, оглянувшись на пройдену дорогу і зроблену роботу, він говорив: Мій український патріотизм, то тяжке ярмо вложене долею на мої плечі. Можу проклинати долю, але скинути ярма не можу. Моя праця не моя заслуга, а заслуга моєї мужицької крови. Не з любови я працюю, а з почутя собачого обовязку. Щоб відплатити свому народови за той кусок чорного мужицького хліба, котрим мене вигодували і дали вийти

в люде.Цілого мого житя мало, щоб той довг заплатити, довг за хліб, котрий мої хлопські родичі відняли собі від рота.

Свого ярма Іван Франко не скинув до смерти. На своїй службі він видержав до краю, сорок літ, доки не впав без сил зломаний тяжким житєм і тяжкою недугою. Тих сорок літ його житя, то був один важкий і неустанний труд, один великий і крайний подвиг на службі свому народови, свому краєви і своїй нації.

В час тяжкого лихоліття і в годину великої потреби віддав їм Іван Франко труд свого житя.

Галичина була і єсть найбіднійший і найбільш нещасний український край, перенесла на собі найдовшу і найтящу недолю польського панованя. Довговічний польський режім довів край до повної руїни, установив над ним самовладне право шляхецької самоволі, забрав для панів селянські землі і вигнав селян на панщину. Те історичне надбанє Польського Королівства перейшло без зміни під теплу руку Австрійського Цісарства. Край лишився бідний і темний, з усім шляхецьким соціяльним і правовим ладом. Ще під контролею австрійського уряду пани вспіли заграбити собі селянські ліси і пасовиска, руйнуючи селян раз на завше. Навіть бурхли-

вий 1848 рік прошумів безслідно понад забутою богом і людьми Галичиною. Темна і забита народна маса не брала участи в боротьбі за правові форми житя в Австрії. Тільки зміни, що увільнені від панщини селяне з невільних рабів зробилися вільними наймитами-пролетарами.

Народної маси не торкнулося й те національне відродженє, котре 1848 рік приніс Галичині. Воно захопило собою тільки дуже невеликий гурток духовної і світської інтелігенції. Тай її національне розуміне вичерпувалося в заяві національної окремішности, що я, мовляв, не поляк а русин і греко-католицького обряду.

Демократичні думки, що йшли з сходу, не лишали сліду по собі. Щирі заміри Шашкевича завмерли з його смертю. Шевченкова поезія спалахнула і в Галичині, загоріла і згасла. Для галицької інтелігенції, що виросла в польській культурі і некультурности і в австрійських політичних умовах, Шевченко був за радикальний, за мужицький, за православний. Вона приняла від нього тільки жаль, що було колись панували. Та не згодилася, що більше не будем.

Від 1848 року українські духовні і світські інтелігенти в Галичині не переставали надіятися, що їм дістанеться хоч частина галицьких урядів, посад і почестей, занятих

польською шляхтою і бюрократією. Малочисельні і без політичної сили вони надіялись здобути їх вірною і покірною службою правительству. В кождій справі піддержували його інтереси і були готові погодитися навіть з галицькими порядками і польськими панами. Українське відродженє в Галичині ні кришечки не перешкодило крайному сервілізмови перед правительством, котрий зрештою не перевівся по нині.

Та не дивлячись на всю вірність і покірність галицьких Українців, конституцією 1867 року правительство віддало їх під повну польську власть в парляменті, соймі і адміністрації. Без піддержки в правительстві і не маючи грунту в народі галицькі інтелігенти втратили всяке політичне значінє, та проте не покинули політики. Тільки зневірившись в австрійській ласці дехто почав шукати російської.

Поміж народовцями і москвофілами велася завзята боротьба, звичайними в темній і морально не твердій суспільности способами, з доносами, підкопами, злобою і зрадою. На вні йшли безконечні сварки за мову, національність, азбуку і обряд. Чи писати фонетичною чи етимологічною правописею, хто русскій і хто руський, коли в церкві клякати і скільки раз хреститися. Різниця поміж обома партіями була дуже неглибока. Народовці мі-

шали українські, польські і латинські слова і називали ту мову народною. Москвофіли хвалилися що їх мова великоруська, та направду писали поганим жаргоном з церковних, великоруських, українських і польських слів. А поза тим різниці зовсім не було.

І москвофіли і народовці однаково далеко стояли і від великоруського і від українського житя. Навіть Шевченка відпекалися вже обі партії. Обі партії розуміли, що оборона народности те саме що збережене чистого греко-католицького обряду і що інтереси духовенства єсть справа народа. Обі партії розуміли політику як петиції і прошеня правительству, найбільш в таких справах як щоб прибільшити платню митрополиту або дати йому вищий титул. Обі партії однаково забігали собі правительственної ласки.

Для свого народа і його дійсних потреб народовці і москвофіли були також чужі як польські шляхтичі і австрійські урядники. Також вважаючи себе природними начальниками народа, інтелігенти обох партій відносилися до нього з однаковою погордою, лаяли за пянство, лінивство і непослух. Обі партії говорили про потребу народної просвіти, але дійсної просвіти боялися одні й другі. Популярні видання не торкалися ні політики, ні соціяльних питань, ні економічного положеня селянства. Як хлопови дати землі, то він ляже

під грушку і не буде нічого робити, — рішив народовець Сушкевич. І москвофіл Зубрицький стояв за таку просвіту: для простолюдина доволі молитвенника, катехизиса і псалтиря. Духовенство мало перевагу в обох партіях і обі партії укріпляли народ в вірі, видавали для нього Житія Святих, організували коло церкви і для церкви.

Непричасні до тих партій і до тої політики українські селяне видержували шляхецьку експлуатацію і притиски уряду, платили податки, переносили ліцитації, робили шарварки, постили в піст і недоїдали по пості, пріли в жнива і мерзли на морозі, тай тягнули свою біду як могли, безсильні перед природою і громадськими порядками. Мали права на папері і обовязки на плечах. Конституція забеспечила політичні права за пануючою клясою. А яке право давала мужикови австрійська конституція, те забирала назад галицька практика. А хоч і мав мужик яке право, так не знав що його має. Політичного розуміня було в нього стільки, що єсть у Відни цісар, котрий що захоче те й зробить. Що єсть якась конституція, парлямент, політична боротьба, свобода печати, зібрань, організації, сорок літ тому назад по галицьких селах воно нікому й не снилося. Ніхто не знав що таке зібранє і товариство, ніхто газет не читав. Стара біда кріпко стиснула людей і лю-

де кріпко держалися старих звичаїв. Молилися в церкві, пили в коршмі і на виборах вибирали шляхтичів, за пятку або за вязку дров.

З того моря тьми добувся молодий Іван Франко на верх, до світла, і з почутєм твердого обовязку подати помічну руку погибаючим братям. З тим бажаннєм прийшов в 1875 році в львівський університет, шукати доріг і товаришів для своєї праці. У Львові, в центрі галицького житя, він раптом опинився в українській громаді занятій безконечними сварками, як не за особисті справи, так за мову, правопись, народність і обряд. В тих сварках не міг найти ні ладу ні ціли, ні відповіди на томлячі душу питання, ні виходу для народного горя.

Той вихід показав йому Михайло Драгоманов в соціялізмі. Під впливом Драгоманова Франко познакомився з демократичною і народницькою великоруською літературою, з західно-европейською наукою, з тогочасними працями по соціології і економії і соціяльним рухом в Европі, і став соціялістом. Соціялізм мав рішаючий вплив на його особисте житє, діяльність і відносини до громадянства.

Передівсім дякуючи соціялізмови великий поет Іван Франко став українським поетом, а не великоруським або навіть москвофільсько-жаргоновим. З початку він хитався

то на один то на другий бік і велике питаннє того часу, чи українська мова самостійна чи тільки відміна великоруської, Франко все називав найпустійшим питаннєм в світі. Але як соціяліст він рішив писати для народа і тою мовою котру галицький народ розуміє, значить українською. І єої народної мови він не відрікся в своїй поезії.

Як соціяліст Франко обернувся проти обох партій, з безпощадною критикою українських громадських діячів в Галичині і їхної діяльности, праці, освіти, енергії і характеру. Та критика не проривалася в нього весь вік, в перших часах злобна, болюча і пекуча, під конець холодна, зневажлива, історична.

І замість їх брудної і самолюбної політики і пустих язикових і правописних сварок він виставив нову і небувалу в Галичині платформу. А власне справу оборони робучого народа і його соціяльних інтересів, боротьби проти громадської, клясової і економічної неправди. Франко перший в Галичині роскрив ту неправду, що тягарем безпросвітної нужди налягла на галицькі села і містечка, і перший побачив національну справу в реальнім добрі народа, в підйомі політичного значіня і економічного добробуту народної маси.

І Франко перший в Галичині обернувся до селянства в справах науки і політики. Перший проповідував йому дійсне знанє замість

релігійних і історичних казок. Перший поставив політику не як прошенє до уряду і вижиданє його ласки, а як освідомленє і самодіяльність народної маси. Видавав перші газети, в котрих писалося про політичні і економічні справи, перші брошури по політичній економії, про земельне і робітниче питаннє, соціялізм. Перший в Галичині вчив народ розуміти свою кривду, своє право і свою силу. Сегодня народне віче найзвичайнійша річ. Але перші селянські віча в Галичині, то був цілий політичний і моральний перелом.

Франко був одним з перших соціястичних пропагандистів поміж галицькими робітниками, належав до першого робітничого комітету, організував робітників в Бориславі, Дрогобичи і Львові, писав в польській соціялдемократичній пресі. В 1877 році був перший в Галичині соціялістичний процес і поміж иншими судили Франка.

Проти нього повстало все інтелігентне українське громадянство того часу, клерикальне, неосвічене, егоістичне і заполохане. Народовці обвинили Франка за зраду народа, москвофільство, обрусінє, і в купі з москвофілами за соціялізм і атеїзм. Москвофіли обернулися просто до поліції і Франка арештовано. Перших соціялістів не щадили, держали в голоді і холоді, копали і побивали. По словам Франка, девятимісячний засуд впав на

нього несподівано як серед улиці цегла на голову. Такі цегли падали на нього раз у раз, та від першої було тяжко. Ще тящий був громадський засуд. Як від зачумленого і злочинця відцуралося від нього все галицьке громадянство. Виключили з товариств, заборонили приходити читати газети в Просвіті, відверталися на улиці. По його словам, заставили під плотом умирати.

Франко не помер. Пройшов час і самим народовцям понадобилась для їх видань його літературна образованість і політична освідомленість, праця і талан. І своєї праці Франко не жалів ніде, де вона могла бути корисна для загалу. Але своїх думок не ховав і своїх змагань не зрікався. Такі були від початку до кінця відносини поміж ним і інтелігентним українським громадянством в Галичині. Сходилися на час і росходилися на довго. Вони цуралися його за його опозицію до уряду і арешти, лаяли за революційний дух його поезії, за правдивість повістей, за політичний радикалізм, чого доброго за симпатії для російської України, виклинали за соціялізм і безбожність. Раз відобрали в нього редакцію літературної часописи і ще раз однодушно прокляли просто за повість неприхильну для Єзуітів. Він картав їх за неуцтво, неосвіченість, моральну тупість і політичну реакцію.

В незгоді з своїми, в боротьбі з урядом, арештами і конфіскатами, пройшло перших дванацять літ Франкової літературної і просвітної діяльности і соціялістичної пропаганди серед української молодіжи, робітництва і селянства в Галичині. Тяжкі були роки, але прийшли ще тящі і підлійші.

В 1887 р. почала у Львові виходити ґазета Правда. Дуже прихильна для австрійського правительства, дуже делікатна перед польською шляхтою, промовчуючи австрійсько-шляхецьку господарку в Галичині, вона всею силою з крайне націоналістичними закликами звернулася проти Росії і проти російського народа. Хоч видавана невідомо ким, Правда від разу обявила себе голосом всеї України, а всіх хто не годиться з нею, зрадниками і ворогами української справи.

Першому Михайлу Драгоманову, котрий ціле житє боровся з соціяльною і політичною кривдою російського ладу, Правда видалася дуже підозріною брехнею. Як-то ті Галичане, такі покірні і наполохані перед своїми панами і своїм правительством, раптом поробилися такими революціонерами проти далекої Росії? З відки в тій темній Галичині десь взялися такі незвичайно культурні люде, що їм російська некультурність спати не дає? Тайна скоро виявилася. На га-

зету давали гроші польські пани і австрійське правительство. Не могучи здушити український руху, вони задумали дати йому вигідний для себе напрям, відвернути увагу галицьких Українців від астрійсько-польської кривди в Галичині до російської кривди за кордоном. Зиськ бувби очивидний. Росії воно не зашкодить, як заховані у Львові патріоти лаятимуть її ізза тисяч миль, а в Галичині уряд і шляхта будуть мати спокій перед українською агітацією. Тай ще була тоді небеспека війни з Росією і австрійське правительство хотіло дешевим коштом погодити ся з Українцями.

Підготовивши грунт Правдою галицький намісник граф Бадені від імени правительства предложив Українцям згоду. Правительство давало їм скільки формальних уступок: скільки університетських катедр, гімназій і народних шкіл, скільки мандатів в парляменті і соймі враз з тихою обіцянкою, що на виборах піддержить їх навіть жандармською помічю, скільки вищих урядових посад буде обсаджено урядниками Українцями, українська мова матиме деякі права в публичнім житю, уряді і школі, будуть поміщені українські написи на урядових будинках, і передівсім, — правительство возьме під увагу слушні домаганя Русинів. За те українські політики мають жертвувати селянську справу, не бу-

дуть заступатися за економічні інтереси селянства проти шляхти, покинуть політичну і соціяльну агітацію по селах, будуть піддержувати правительство і будуть помагати йому душити в українськім народі так звані протидержавні елементи, значить з одного боку москвофілів, з другого радикалів і соціялістів. Така була пропозиція.

Українські політики згодилися. Вони ще не покинули були політичного становиша своїх батьків з 1848 року, що українська справа в тім, мовляв, щоби власть, почести і гонори польської шляхти хоч в части перейшли на українську духовну і світську інтелігенцію. І от тепер траплялася нагода, відкривалися катедри, мандати і посади. Українська інтелігенція дуже нерадо, тільки під примусом шляхецької самоволі з одного боку і радикальної агітації з другого, пішла на дорогу народної політики і агітуючи по селах все дріжала, щоби її не підозрівали в якімсь радикалізмі або соціялізмі. І от єсть нагода відректися тої народної маси, котрою вона все явно або тайно гордувала, показатися приятелями пануючого ладу і доказати свою лояльність не тільки словом, а й ділом, поборюючи протидержавні елементи. Саме цісарське правительство обернулося до них, те правительство, до котрого вони даремно зітхали три-

цять літ, обіцяло взяти під увагу слушні домаганя Русинів.

Як сегодня не то цісарський намісник, а який небудь консуль заявить, що правительство возьме під увагу слушні домаганя Українців, то не то в Австрії а й в Америці українські політики, попи і редактори з радости цапки стають. І не подумають, що правительство може сказати і здурити і не взяти під увагу їх слушних домагань. І хоч і візьме, так не схоче їх сповнити. А як і схоче, то кінець кінців слушним признає домаганє, щоб Українцям можна було емігрувати, а всі прочі неслушними. Чи-ж можна дивуватися, що трицять літ тому назад українські політики і попи зробили через посла Юліяна Романчука заяву, що вони годяться? Се була та славна польсько-руська згода 1890 року, ще один час австрофільської горячки і ще одна зрада української інтелігенції проти українського народа.

Згода скінчилася так, що ласкаве цісарське правительство заманило великих українських політиків в горох і обдерло до сорочки. Вийшовши голими на дорогу вони засоромилися і відреклися тої згоди, що робили в горосі. Та було пізно. В народі пішла політична деморалізація, поширилася недовірчивість до своїх провідників і український рух так послаб, що ще сім літ пізнійше народовці

не сміли станути самі до виборів, але вірні своїм прінціпам безпрінціпности і конпахтів звязалися з тими-ж москвофілами, котрих ще недавно присягалися побивати.

Та згода лишила по собі так звану угодову партію, гурток попів, урядників і учителів під проводом посла Олександра Барвінського. З програмою католицької правовірности і вірности Австрії, українського націоналізма і політичної поміркованости, вони служили галицькій шляхті і австрійському правительству і за те правительство нагороджувало їх урядами і грішми і заставляло старостів і жандармів переводити їх вибори до парляменту і сойму. На протязі двацяти літ вони в парляменті, соймі і перед світом від імени Українців піддержували реакцію в Австрії, боронили шляхецьких і правительстенних інтересів, відбріхували всю галицьку кривду і нужду українського селянина, доносили на селянських агітаторів, білили всю чорну політику австрійського і галицького уряду, заступалися навіть за такі справи як криваві галицькі вибори або воєнне право проти чеських робітників.

Загальна виборча реформа забила ту партію. Звісно, її дух не перевівся в галицькій політиці до сегодня.

В той час коли творилася згода і зрада, був один чоловік в Галичині, про котрого всі

знали, що він свого голосу не подасть за згоду з пануючими і за зраду народної справи. Щоби упередити і скомпрометувати його опозицію, Франкови ще раз кинули цеглу на голову. Знаючи про його зносини з російськими соціялістами і Українцями з Росії, в1889 році його ще раз арештували і зробили судовий процес за зносини з Росією. Звісно з урядовою Росією ніяких зносин в нього не було і в слушний час його мусіли випустити на волю.

Той час і слідуючі роки, се час самої блискучої і самої успішної політичної діяльности Івана Франка. Даремно проти нього знов обрушилось все українське громадянство в Галичині. Даремно за протести проти згоди з правительством в 1890 році обвиняли його в москвофільстві, і даремно за виступи проти союза з москофілами в 1897 році його представляли як польського журналіста. Даремно головна українська газета Діло не переставала лаяти його руйнуючим духом, чоловіком без чести, скаженою собакою і вовком. Ти брате патріот, а я собі собака, — відповідав Франко, і в програмових і полемічних статях, сатиричними поемами і на народних зібранях переводив дійсне руйнуючу критику тої брудної, самолюбної і рабської політики, котра представляла себе за єдино українську і патріотичну.

Се була критика того патріотизма, котрий українську справу бачить в урядах і посадах для Українців, в написах на почтових скринках і зелізничих білетах. Українська народна справа, показував Франко, се бідність і безправність народної маси, справа землі, лісів і пасовиск, визиську, тяжкої праці, еміграції, голоду. Се була проповідь відданости інтересам селянства, і осуд тої політики, котра їх зраджує задля користи духовних і світських карієристів. Се було демасковане їх гешефтів, торгів, конштахтів, компромісів і уступок в парляменті і соймі, проти котрої Франко виставляв політичну просвіту народа, організацію галицького селянства і робітництва і масову боротьбу за власть в краю і державі. Се був насміх над довірєм до офіціяльних та неофіціяльних заяв намісників, міністрів і всяких так званих високопоставлених осіб, і доказ, що тільки дійсна сила народа може запевнити йому політичний успіх. Се був протест проти звязуваня української справи з австрійською політикою і греко-католицькою церквою, проти того австрофільства і клерикалізма, котрі відривають галицьке українство від загально-українського житя і культури і від маси українського народа в Росії. Се був осуд тих ганебних доносів правительству, котрими побивали себе взаїмно народовці і москвофіли. З москво-

фільства, говорив Франко, можемо тільки ми самі себе вигоїти, і ні австрійський уряд ні польська шляхта не мають права рішати, хто з нас добрий Українець і хто кепський, чи ми маєм бути Українці, Русини чи Великороси. І се був заклик до боротьби проти громадської неправди і соціяльної кривди і проти її представників, тої галицької шляхти і того австрійського правительства, до котрих на службу все верталися українські провідники в Галичині. Се було питаннє поставлене їм Франком: що буде з панськими льокаями, як самих панів викинуть за двері? Питаннє, на котре вони й доси не відповіли, та на котре відповідь повинна скоро прийти.

В час тяжкого морального і громадського занепаду Іван Франко тормосив глухі сумліня, будив ліниві мозки, карав захланні руки. І разом з тою цілющою моральною акцією творилося велике громадське діло відродженя. Для боротьби з панами і панськими льокаями Франко з товаришами і з помічю Драгоманова починають в 1890 році організувати українську радикальну партію в Галичині.

За останних двацять літ радикальна партія так перемінилася, що сегодня вона нічим не відрізняється від націонал-демократичної. Але зовсім не так було в перших роках. Початки радикальної партії становлять

початок українського народного відродженя в Галичині.

Принявши соціялістичну програму радикальна партія заперечила освячену в Галичині згоду з пануючим соціяльним і громадським ладом і виступила з гаслами його основної переміни. Покидаючи втерту галицьку дорогу згоди, компромісів і уступок, виступила на шлях боротьби. Покидаючи стару вузько-національну, язикову і церковну політику, виставила як мінімум своїх домагань основні соціяльні і політичні реформи, в інтересі маси народа, галицького селянства.

Се була перша партія в Галичині, котра обізвалася до українського селянства не в імя беззмістного патріотизма, історії, церкви або обряду, а в імя його власних наболілих потреб. Радикальні агітатори приходили на села вияснюючи селянам справу бідности, здирства, утисків, заграбленя селянських земель і лісів. Вчили їх розуміти значінє організації, солідарности, кооперації, економічної боротьби, стрейків. Показували їм їхне положенє і права в державі, вагу політики і виборів. Поширювали книжки і газети.

Радикальна партія була перша народна і демократична українська партія, перша політична організація, в котрій вже не гуртки попів і інтелігентів, але маса галицького народа, селянство, находила вираз для своєї по-

літичної волі і інтересів. І хоч її політичні успіхи були невеликі, так радикальна агітація зробила цілий переворот в тисячах мужицьких душ. Той безпомічний, безпорадний і безпросвітний галицький мужик, принимавший доси свою нужду як допуст божий і безвихідну конечність, раптом побачив її причини і вихід з неї. Той мужик, що доси хиба в чарці горілки міг найти собі хвилю потіхи, раптом почув моральну полекшу в тім щоб зійтися і заявити про свої кривди і потреби. Забитий і заляканий, що доси гнувся і дріжав перед кождим паном і підпанком, раптом пізнав свою силу. Той мужик, на котрого доси його пан дивився як на худобу і його піп як на пяницю і лінюха, почав виявляти високі прикмети ума і характеру. Наче з під землі виростали самі селяне агітатори, нераз обідрані, босі, бувало й неписменні, та вміючі просто, розумно і дотепно росказувати про мужицьку долю й недолю і розносити по селах добру новину. З усіх кінців Галичини горнулися за нею селяне, сквапно принимаючи кожде слово науки і просвіти, щиро витаючи всякий щирий замір і добру волю. За загальну справу вони жертвували собою, переносили урядовий терор, судові кари, знущаня жандармів і арешти. Під впливом радикальної агітації роспростували ся мужицькі хребти, провиділи очі, і хоч не

впали кайдани з рук і ніг, але мужицький ум визволився з пятьсотлітної неволі.

Головним радикальним агітатором був Іван Франко. Редагуючи селянські газети, пишучи агітаційні брошури, перекидаючись з воза на віз і з села в село, він платив свій довг народови. І разом з тим, проклятий націоналістами і зневажаний патріотами, він робив живе діло українського народного відродженя.

Відродженє українського народа в Галичині не таке давне як пишеться по книжках. Воно ще не почалося тоді, як перший раз в галицькій церкві священик сказав свою проповідь не по польськи, а по українськи. Воно не почалося ще й тоді, як перший галицький писменник перестав калічити німецьку мову і покалічив свою рідну, пишучи славословіє цісареви на іменини. Воно почалося щойно тоді, коли перший український мужик Галичині почув себе чоловіком.

Радикальний рух заворушив українські села. По містах росла в силу польська соціял-демократія. Серед польських селян кріпшала демократична опозиція так званої людової партії. Здавалося, що вже на виборах 1897 року спільні зусиля зломлять шляхецьку перевагу в Галичині. Та сталося не так. Намісник граф Бадені, той самий за котрого

народовці лаяли Франка скаженою собакою, здушив опозицію масовими арештами, тером і шахрайствами при виборах і в кінци жандармськими багнетами. Наперекір всім надіям успіх польських опозицийних партій був незначний, а українським селянам вибори принесли тільки тяжкі переслідуваня, кровопролиттє і повну поразку,

Та поразка була тяжким ударом для Франка, котрий в агітацію вложив свою працю і силу і сподівався побіди для галицької демократії. Та ще тяжці удари зломили його політичну енергію.

Від двацяти літ його політична діяльність стреміла до того, щоби спільною сплою польського і українського робучого народа звалити шляхецьке пановане в Галичині. Для того він заходився, щоби заснувати спільну галицьку робітничу партію для спільної політичної і соціяльної боротьби. Для тої самої ціли працював в польській соціял-демократичній і людовій партії, агітував і організував для них польських робітників і селян. І от по двацяти роках спільної праці Франко зневірився в добрій волі польської опозиції. Всі польські партії, писав він, приймають без протесту ті шляхецькі заходи, що хоч можуть вийти на шкоду польському мужикови і робітникови, але в більшій мірі можуть пошкодити та докучити Українцям; всі польські пар-

тії затемнюють соціяльний бік всякої справи, ігнорують його з національних польських мотивів.

З другого боку Франко від початку не щадив свого труду і не минав нагоди, щоб загітувати українську інтелігенцію в Галичині і заставити її на службу тій справі, котрій сам служив, інтересам селянства. Росчароване до польської опозиції наблизило його ще раз до українських народовців. Тверда школа графа Бадені провчила їх трохи і в 1898 р. з народовців і деяких радикалів зорганізовала ся націонал-демократична партія, вже без старих вірноцісарських і вірнокатолицьких заяв і з мінімальною радикальною програмою. Але програма програмою, а люде людьми. Ми радикали, писав Франко, потратили богато літ праці і заходів на здобуванє інтелігентів і можу заявити, що здобули тисячі росчаровань і один великий пшик в результаті. Скоро розбилася і та послідна проба його спільної праці з галицькими політичними організаціями. Ще в тім самім році він вийшов з націонал-демократичної партії і взагалі з політичного руху.

Від 1898 року Франко присвятився майже виключно науці і літературі, на громадське житє дивився вже тільки як обсерватор, критик або поет, та діяльної участи в нім не принимав.

Як той монах давних часів, — тепер таких вже не буває, — про котрого росказують старі оповідання, що почувши в собі голос божий покидав дім, родину і маєтки і йшов служити богу, так Іван Франко задля служби свому народови відрікся радостей житя, особистого щастя, самого себе. В молодости приняв на себе арешти і тюрму, душився на тім дні, котрого память заховається в його повісти, задихався в неволі, темноті і бруді. Був час, коли випущений з арешту та засуджений громадянством, зморений і недужий лежав в горячці і голоді дожидаючи смерти. Був час, коли як бездомного злочинця жандарми відводили його славним галицьким шупасом до рідного села. Вийшов був з нього з твердим заміром і молодою надією розбити вікові пута і вигоїти рани мужицького житя, а вернувся босими і пораненими ногами, сам закований і побитий.

Доки було його політичної діяльности, доти власти карали як небезпечного агітатора, докучали слідствами, процесами і конфіскатами. Доти й українські громадяне в Галичині цуралися його, виключали з свого товариства, лаяли, клеветали і побивали. Навіть його поезію вважали собі провокацією і скандалом. Вона поражала все клерикальне і буржуазійне галицьке громадянство своїм соціяльно-революційним змістом, оповідання з

селянського і робітницького житя скандалили неосвічену публику своєю чорною правдою.

Ні літературна ні політична діяльність не давали Франкови прожитку. Майже всю громадську роботу, агітаційну, писменську, видавничу, приходилось робити даром, а то й докладаючи з свого скупого заробітку. Кусок хліба собі і сімї заробляв щоденною журналістичною роботою в польських газетах, відробляючи, як говорив, Полякам панщину.

В 1895 році траплялася йому можливість скинути ярмо панщини і посвятити себе всеціло рідній науці і писменству. Професори львівського університету вибрали його на катедру староруської і української літератури. Але правительство не згодилося, щоб радикальний агітатор був професором в університеті.Недовго потім заострені польсько-українські відносини заперли йому доступ до польських газет і лишилася тільки случайна робота в російських, чеських і німецьких. Случайної роботи було мало і в сорок другім році житя Франкови, вже славному поетови і громадському діячеви, грозила сліпота від темної хати і голодна смерть жінці й дітям.

Щойно в 1898 році в реорганізованім Михайлом Грушевським Науковім Товаристві імени Шевченка, до котрого в свій час народовці теж не хотіли допустити Франка,

щоб товариство лишилося в руках їх дуже мало наукових проводирів, він врешті найшов можливість спокійної праці і як так забеспеченого житя.

В 1908 році Франко занедужав і в тяжкій, томлячий і безвихідній недузі, в болю і ранах, промучився вісім літ, до смерти.

Ціле Франкове житє представляється як одна велика важка і неустанна праця віддана народови, краєви і нації. На своїй вірній і самовідреченій службі він робив все що треба було. А в час повного занепаду і руїни треба було всего, не було нічого. І він робив всяку громадську роботу, не цурався жадної. І було тої роботи більш чорної ніж білої, такої що навіть памяти по собі не лишає.

Я був, говорив Франко про себе, тим пекарем що пече хліб для щоденного вжитку. В кождім часі я дбав про те, щоби відповісти потребам хвилі і заспокоїти злобу дня. Я ніколи не хотів ставати на котурни ані щадити себе. Я ніколи не вважав свого противника надто малим. Я входив на всяку арену, коли боротьба була потрібна для вияснення справи. Я знаю,що з моїх творів дуже мало перейде до памяти будучих поколінь, але мені байдуже, я дбав поперед усього про теперішних, сучасних людей.

В часі коли робітничий рух в Австрії

тільки що починався, коли велика новина соціялізма стягала на себе урядові репресії і проклони громадянства, він вів пропаганду поміж українськими, польськими і жидівськими робітниками в Галичині, читав їм відчити, говорив на зібранях, організував робітничі комітети, працював в соціялістичній пресі. Він перший широкою соціяльною і політичною агітацією зрушив галицькі села, єднав українських селян для боротьби, достачував їм політичну й наукову літературу.

Видавав газету за газетою і жрнал за журналом і не звіруючись все новими невдачами починав все нові видавництва. Сам писав, сам коректував, сам вязав і розсилав. Не було прогресивного видання в Галичині, де не міcтивби політичних статів, дописей, рецензій, заміток і фейлетонів. Не було появи в культурнім громадськім, політичнім житю України, Галичини, Австрії, Росії, на котру не відповівби своєю помічю, оцінкою, критикою чи протестом.

В темну й забиту Галичину вносив просвіту й науку, неосвіченому і клерикальному громадянству накидав переклади книг з філософії, соціології, егономії, історії і політики. Перекладав світових поетів і писменників, захоплювася кождим новим твором людської думки і громадських змагань і кождий хотів присвоїти свому народови.

Творив українську науку і соторив її в Галичині, досліджував минуле й сучасне українського народа, його культурну, соціяльну і політичну історію, його житє від старо-руських пісень і казок аж до теперішнього економічного положеня селянства. Збирав для будучої науки матеріяли археології, етнографії і фолклору.

Писав повісти, оповідання, драми, ліричні поезії, вірші, був перший не провінціональний галицький, а великий український поет ,спільний для всеї України.

Лишив по собі сотні книг і книжок, тисячі статів і всю велику та невидну працю в громадськім житю і наукових товариствах, на зібранях, нарадах і засіданях.

В труді важкім і руйнуючім, неустаннім і різнороднім без міри, згоріло все його житє. Здається, наче трудом своїх рук і мозку, пожертвованєм всего житя він хотів відробити і відкупити все що за сотні літ було занедбане й утрачене ледачими попередниками.

А якіж результати?

Для будучих поколінь України лишаться результати наукової праці Івана Франка, його досліди давної й нової української літератури, історії, фолклору, етнографії, археології. Для пізнаня українського народа, його минувшини й теперішности, Франко зробив

безмірно більше своїми річевими і основними студіями, ніж пустим язиком довершили ті крикливі патріоти що лаяли його за млявий патріотизм а то й зраду нації. Під україно-знавство положив тверді основи, на котрих ще довго буде опиратися рідна наука. Врешті своєю науковою і писменницькою діяльністю він наблизив Галичину до живої струї українського житя понад Дніпром, творив культурну спільність всеї України, розєднаної державними кордонами, політичними впливами і релігійними пересудами.

Для будучих поколінь лишиться поезія Івана Франка і передівсім як великий поет України він перейде в будучність народа.

В українську літературу він вніс те, чого в ній доси було дуже мало, а в галицькій таки зовсім не було, а власне правдивість. Казав Франко, що всі його повісти частина його житя, з дійсними людьми і дійсними фактами. І так як доля піднимала його на верхи і спускала на саме дно, його громадська діяльність захоплювала все галицьке громадянство, його ум і чутє проймалися всім людським, то й його повісти і оповідання зявляються живою і всесторонною картиною людського житя в Галичині другої половини девятнацятого віку, в усіх його проявах, формах і типах.

Селянські діти, живі, дотепні, з добрим і кепським чутєм, мало охочі до мертвої на-

уки, та цікаві до зканя, новини, грп і забави, їхні шкільні трагедії, побої за зле написане слово або загублений олівець, їхні дрібні радощі дома, на ріці і пасовиську. Сільська молодість з знесилюючою працею і все перемагаючим житєм, піснею, коханєм. Галицький селянин з спомином панщиняного хліба і панщиняного батога в своїй души, обнятий всеобємлющою журбою за кусок хліба, безпомічний перед ворогами з усіх боків, паном, урядником, жандармом, коршмарем, лихварем, попом, адвокатом, банком. Пролетарі-робітники і богачі-спекулянти в нафтових копалнях Борислава, нужда, злочин, пристрасти, моральний упадок капіталістичного розвою,насміхаючогося над тими кому забрав силу, здоровлє і щастє. Львівський сирота-уличник підростаючий для тюрми, дівчина викинута на вулицю гріхом своєї крови і облудою громадської чесноти, зморений му̂ляр що розбивається на камiню як безіменна жертва громадському ладови. Жидівський хлопець що рветься до світла і гине в темній тюрмі, старий конокрад що шукав правди поміж людьми і людьми був вигнаний поміж злодіїв, розбійник-авантюрист з романтичною душою і людським чутєм, і убійник загубивший на дні житя людську подобу. Маломістечковий паук, що помалу осотує дрібноміщанську сімю, і капіталіст-спекулянт, що пролетаризує

цілі мужицькі села. Священик чоловіколюбець, що принимає на себе недолю своїх вірних, за котрих відповідає перед своєю совістю, і вимуштрований католик-місіонар, що везе нещасним холмським мужикам благословеннє папи римського, і нещасні мужики що терплять за унію і католицизм сподіваючись від них помочі для своєї безмежної нужди і за всі терпіня дістають папське благословеннє і єзуїтський наказ далі молитися. Польський староста острий-преострий і український політик хитрий-прехитрий і патріот покірний-препокірний. Мужицька хата і стодола, толока, ліс і поле, ковальська кузня і ремісницький варстат, фабрика і копальня, пролетарський шинок і передміські переулки, суд і тюрма, ліцитація і ярмарок в містечку, готель і зелізнича стація, редакція газети і урядова канцелярія, міщанський дім і панські сальони, галицьке село з своїми глухими болями, великоміська буржуазія з своїми скритими ранами, провінціональне урядницьке багно, і так далі і так далі, все людське житє в Галичині тисячю картин пересувається в Франкових повістях і оповіданнях.

Франкові сучасники тай дехто з теперішних писменників, тих що гірку і чорну дійсність люблять підсипати солодким, підкрашувати рожевим і заглушувати плаксивим і крикливим, закидали йому, що власне

в нього все житє виходить надто гірке, чорне, погане, хоре, безнадійне, і що в його творах за мало серця, чуття, любови для людей і народа. Закидали, що він наслідує французького писменника Золя, котрий учив, що поет повинен списувати тільки вірну, правдиву і точну дійсність і не виявляти своїх власних поглядів і почувань, і сам в богатьох повістях списав так розвій і упадок буржуазної суспільности у Франції. Чого доброго той реалістичний напрям в літературі звязували в нас нераз з соціялізмом. На ділі соціялізм тут ні при чім, і не Золя установив реалізм в літературі, а принесло його з собою саме житє. Відколи воно здемократизувало ся і людьми почали вважатися не тільки царі, князі, лицарі, артисти, а й прості люде, міщане, селяне й робітники, з того часу й писменство перестало заниматися самими великими і прекрасними подвигами, а зійшло в низ, до простого нераз чорного та гіркого житя. І від коли люде почали розуміти, що не сам чоловік по своїй вольній волі творить свою долю й недолю, а що житє, діла, думки і почуваня чоловіка складаються під перехресним впливом посторонних сил, спадщини по батьках, здоровля, хороби, житейських відносин, товариства, праці, з того часу й писменство почало придивлятися до мужицької хати, пригородської вулиці, фабрики і шпиталю так-же як до палацу,

і в загалі до всего, в чім чоловік живе, виростає, любить ненавидить і творить свої праведні і грішні діла. Поза тою конечною правдивістю Франко нічим не підходить до Золя, з окрема він зовсім не ховає свого чутя, симпатій, любови і гніву. І коли не заявляє їх крикливими і плаксивими словами, так просто тому що він поет і має силу виразити їх глибше ніж пустим криком і марним наріканєм.

Перше всего, людській праці віддане його найглибше чутє. Здаєть ся нема другого поета, котрий з таким живим спочутєм, любовю і розумінєм описувавби тверду, добру і дбалу роботу. Роботу того коваля що кує зелізо, столяра що струже в столярни, муляра що будує дім, хлібороба що оре землю, молотить збіже, кладе скирту. Так як поеми давних часів величали завзяті бої і войовничі подвиги, так Франкові оповідання зявляють ся звеличанєм людської праці і робучих людей. І що друге, то його спочутє віддане всім, кого житє здушило на дно, кого кривдять громадські порядки, кого толочить насильство. Мужикови споневіряному віковою неволею, безвольному наймитови праці, дитині заговканій без ласки, жінці звяленій сімейною брутальністю, безвинному злодієви і дівчині витрунутим за поріг суспільности, всім, кому

жите відмовило сонця, світла, спочинку, радости.

Та вся сила чутя і мисли поета найшла свій вираз в його ліричній творчости, в піснях. Вона виявилася відомою каменярською поезією, революційними призивами до боротьби з громадською неправдою і неволею, панством і рабством, тьмою і брехнею, і лютим глумом для патріотів-ботокудів, глупих, брудних, самолюбних і лукавих. Разом з тим лірична вирази всеобємлющої нужди, злиднів і безутішности мужицького життя, плач над людською недолею, сирітством, кривдою, горе жидівських погромів, тюремні пісні з тугою за сонцем і ненавистю до гвалту чоловіка над чоловіком. І все глибше і більш болюче верталося в його поезії спочуте до мужицької недолі, сіл невеселих, турбот безвихідних, похилених хат і еміграньских вагонів. Тільки бунтарські призиви замінялися безмірним жалем. Далі поезія обняла минуле й будуче народа, всі ті сльози пролиті, болі неситі, надії розбиті, що складалися на його минулу долю, всю трівогу будучих днів, грізних і темних. І поруч з народним горем в поезії находили свій вираз особисті пережиганя поета, непроглядні дні журби і короткі моменти щастя, довигй жаль і невгасаюча туга, порпви і сумніви, біль житя і питання смерти.

Та говорити про поезію, Франкову тай

всяку иншу, не має цїли. Вона жива тільки такою, якою сотворив її поет, і тільки сама промовляє до живих людей. І доки будуть на Українї живі люде, доти житиме для них та пісня, в котрій Іван Франко сказав горе і муки, надії і пориви свого і народного житя.

Але треба памятати, що та пісня творилася случайно, мимоходом, тодї коли він иншої роботи не міг робити, в зелїзничім вагонї, в арештї, по дорозї в бібліотеку і редакцію, в глуху північ, коли стомлені очі мусїли відорватися від книжки чи рукописи. І чим більша його повість, тим більш нескладна, нерівна, недовершена, а то й зовсім не скінчена. Він не мав коли. Треба тямити, що через двацятьпять літ свого найліпшого віку і невтомного труду Франко не лїтературну творчість вважав своїм головним завданєм, а громадську роботу і в неї вкладав свою силу, мисли і чутя. Весь труд був відданий народови тай народним цїлям служила в великій мірі його поезія.

А які-ж результати? Які наслідки того, що він навчав, пропагував, агітував, наклúкав, критикував, картав, будив розум і совість? Який успіх його громадської проповіди, агітаційних, політичних, полемічних і критичних статів роскинутих тисячами по пожовклім газетнім папері остатних десяти-

літь, який успіх газет, брошюр, промов, закликів, віршів? Який слід лишив по собі його каменярський молот, його великий труд на службі народови, краєви і нації? Де та велика зміна, для котрої він страждав і трудився?

Зміни в нашім народнім житю не видно. Не вичерпав Іван Франко своїми двома руками тої глибокої нужди, горя й тьми, що залили галицькі села. Не розбив тої скали, що налягла на мужицькі плечі. Всім трудом свого житя найвірнійший мужицький син не здійснив своєї молодої мрії, не здобув українському селянству в Галичині ні землі, ні волі, ні світла. Лишилося шляхецьке пановане, урядницькі притиски і сільська бідність і безпомічність. Лишилися села невеселі, похилені хати і зморені люде, непосильна пра я, визиск, нужда, безпросвітність, сліпа віра, бідні надії і велике горе.

Не здійснилися навіть ті неустанні заходи Франка, щоб громадську діялність в Галичині, українську політику, звязати з соціяльним і політичним визволеннєм народної маси, передівсім селянства. Яких-би національних, радикальних, а то й соціялістичних програм не мали теперішні українські партії в Галичині, так на ділі ні одна з них не має в собі змагання до основної соціяльної і хочби тільки політичної переміни. Продов-

жається стара галицька політика коншахтів, торгів, уступок і згоди. Опозиція, нераз дуже гучна і бурхлива, все скидалася на бунт вірних слуг за те, щоб їм дозволили вірно служити, все мякла від ласкавого цісарського слова, обіцянки або формально-національної уступки і кінчалася згодою не то вже з світовими, а й з нещасними австрійськими порядками. Тільки зміни, що колишні політичні заходи окремих людей помалу виростають в політику підростаючої кляси і клясового інтересу. Але звязи поміж нею і потребами народної маси не було і нема. В останний час, дні проби і міри, українська політика в Галичині без сумніву і вагання притакнула рікам народної крови і трупови на трупі.

В остатних вісімнацяти роках Франко не брав діяльної участи в громадськім житю, але не переставав придивлятися йому і оцінювати. І так мало змінилося, що він кінчив своє реформаторське діло тим, чим його почав, критикою українського громадянства в Галичині, його національного розуміня, культурности, освіти, праці, характеру і громадської чесноти.

І не міряв кірцем того, що в чвертку влазилося. Давав дуже не високу оцінку тому національному і культурному розуміню, котре виявлялося в політиці галицького Народного Комітету, в українській пресі, в гучно-патрі-

отичній та пустій поезії молодших галицьких писменників, чи в решті в заходах митрополита Шептицького.

І до смерти не кінчив боротьби з тим національним типом, котрому за свій вік присвятив цілу літературу злоби і ненависти. Се тип так званого рутенця, чоловіка тупого, лінивого до думаня, непорушного, брудного, еґоістичного, заполоханого всякою новиною і рабського перед кождою властю. З такими рутенцями стрінувся Франко в ранній молодости і до кінця не переставав роскривати їх перевагу в галицькій політиці і культурі. За сорок літ вони не переродились, тільки крикливим язиком маскують своє рутенство.

Так мало змінилося, що Франкові статі проти австрофільства, служби правительству, клерикалізма, націоналізма, можнаб без зміни перепечатати сегодня і вони булиб так-же на часі і так-же без успіха сегодня, як були двацятьпять літ і двацять літ тому назад.

І ніхто не подумає, що не сорок і не трицять а лише десять літ тому Франко так писав про чесність в українськім громадськім житю: Як у гнилім рідкім болоті всі предмети звільна тратять свої острі контури і набирають слизьких, круглястих форм, так і в нашім суспільнім житю звільна затрачується почутє того, що справедливе, чесне та дозволене чесному чоловікови, а що ні, затрачується

здібність реагованя на неморальні вчинки інших. Люде не тільки не вміють реагувати на погань довкола себе, але стратили можність навіть відчувати її.

Нема великої переміни і не виросли навіть для неї тверді та цінкі люде.

Навіть відносини поміж Франком і українським громадянством в Галичині до самого кінця майже не змінилися. Товариші прискакували і, не видержавши покуси, скоро відскакували. Його прихильники, він говорив, були найбільш собі прихильні. Правда, з того часу як він покинув політичну діяльність, його перестали лаяти і зневажати, та все ще оглядалися з недовірчивістю і страхом, чи часом не надумається і не вернеться. Щойно тоді, як невилічима недуга зломила його руки і мозок, Франко перестав бути для українського громадянства в Галичині скаженим вовком. Його почали величати як великого поста і паради на його честь робили навіть ті люде, в котрих кожде слово і кожда думка були запереченєм його духа. Внутрішного відношеня воно не змінило. В сирітстві духовім, казав Франко, він карався весь вік.

Недовго перед послідною недугою, котра була вже могилою для його духа, він здавав собі рапорт з свого житя в поемі про того пророка, що в великім пориві вирвав був народ рабів з єгипетської неволі. Весь вік,весь труд,

все, що мав в житю, він їм віддав, для них страждав і горів і трудився. Принимаючи невдячність, наруги і рани сорок літ мов коваль клепав їх серця і сумлінья, щоб з нетямучих рабів сотворити народ. Сорок літ звав їх до походу, щоб через пустиню, підбої та труди спровадити в величний обіцяний край свободи і чести.

Тай все пусто і марно. Вкінци його голос зомлів, в тяжкий час проби і міри проводирями стали ошуканці і дурні і рішили, щоб опльований і побитий камінєм був кождий, хто посміє накликати народ до бунту і до зміни. І ледаче кочовисько рабів прокляло всякий бунт, боротьбу, поступ і зміну. Від наруги і каміня пішов пророк вмирати на степовім шляху.

В самоті і спрітстві духовім, з омерзінєм до бруду і погани довкола себе, з свідомістю що перемогли ошуканці і дурні, з почутєм що весь вік страждав і трудився пусто та марно, зійшов Іван Франко в могилу.

Та чи справді все пусто та марно? Чи справді затоптаний в болото весь його труд і страданнє? Чи справді сліду по собі не лишило його реформаторське діло?

В горячці великих поривів і кипучого труду так могло здаватися самому Франкови, не дождавшому тої великої зміни, до котрої

рвалася вся туга його духа. Результатів його праці не помічає й теперішнє українське поколінє, бо воно в них виросло і приймає їх як щось звичайне, конечне, що все було і мусить бути. Та проте ті результати єсть.

Їдучи зелізницею помічається роскішний краєвид, парадну стацію, задушливий дим паровоза, гуркіт коліс і свист сигналів, але, звичайно, не звертається уваги на минулу та забуту працю тих робітників, що рівняли шлях, гатили греблі, копали тунелі, двигали зелізо і построїли зелізну дорогу. Хто живе в хаті, той тішиться її комфортом і нарікає на невигоди, але, звісно, ледви знає як називався той муляр, що рився землі, місив глину, гнувся під сволоками і клав камінь на камінь, поки стануло пристановище людям.

Бідна та хата, в котрій розвивається українське народне житє, темна, холодна, в осени дощ затікає, зимою снігом замете, тай злодії бушують, чужі і хатні. І кождий відчуває ту невигоду і кождий бачить тих господарів-політиків, що розжились в українській хаті та величають себе її ласкавими панами і патріотичними опікунами бідних чиншівників. Але забувається, що Іван Франко сорок літ робив чорну роботу, рився в землі і двигав камінь на камінь, щоб ту хату збудувати. І вона єсть, та українська хата, і дає українським людям захист і можливість жити,

розвиватися, заводити комфорт і культуру, творити силу і кінець кінців вигнати панів чужих і своїх.

Тупо і тяжко посувається українська справа вперед. І нераз більше політичного диму та патріотичного свисту ніж дійсного поступу. Та проте вона поступає. І поступалаби, хочби навіть великі та славні провідники перестали свистати і пускати нам дим в очі. Але для того поступу забутий каменяр мусів сорок літ лупати скалу і рівняти шлях.

Якби не було, а теперішне поколінє може жити, розвиватися і стреміти до кращої будучности. А в той час, як Іван Франко піднимав свій каменярський молот, не було ні житя ні стремліня, була тільки мертва руїна. І по руїні снувалися забиті та заморені мужики, пятьсотлітною неволею зведені мало не до стану нерозумної худоби. І гурток духовних і світських інтелігентів, відрізняючися від нерозумної худоби лиш обрядом і азбукою, хрестився богу, молився цісареви і ждав прибільшеня платні.

І коли сегодня український селянин в Галичині почуває себе чоловіком, прагне світла, волі і людського житя, відчуває соціяльні, культурні і національні потреби, коли сегодня українська народна маса перестала бути безвольною чередою, що гне шиї в ярма і не противиться найтящим ударам, коли

вона хоч не має сили та має волю боротьби і визволення, коли вона в боротьбі почуває солідарність і в солідарности творить силу, коли з тої маси виділяються все частійше одиниці знаючі собі і народови вихід з нужди і не волі, і коли українська справа в Галичині перестала бути справою кількох інтелігентів і робиться справою народною, коли вона перестала бути справою азбуки і віри і робиться справою народної культури і національної вільности, коли українство в Галичині помалу ломить на собі урядову кригу і зливається з всеукраїнським народним рухом, — то треба тямити що в те живе діло відродженя Іван Франко вложив весь свій вік, весь свій труд, всю силу мисли і чутя. Для нього відрікся особистого щастя і радостей житя, для нього страждав і трудився. І трудом без міри і пожертвованєм цілого житя він його зробив.

І коли самозвеличені і самопевні проводирі народні лишать по собі тільки патріотичний гвалт і крик, і коли з гучних та славних національних здобутків, успіхів і побід нашого часу зостанеться тільки дим, що ще будучим поколіням виїдати ме очі, — то Іван Франко сотворив діло, з нетямучих рабів переродив народ.

Крик і галас заглухне, вітер дим розвіє і тільки сумний спомин лишить по собі те ма-

ле і марне поколінє. Але враз з українським народом перейде в память віків його найліпший і найвірнійший син, великий робітник української землі, Іван Франко.

Ціна 15 центів

Чистий дохід на Українську Народну Школу
в Salem, Mass.

Українська Друкарська і Видавнича Спілка
Ukrainian Printing & Publishing Co. Inc.
19 E. 7th Street, New York, N. Y.